

КРИТЕРІЇ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ЗБЕРЕЖЕНОСТІ ІСТОРИЧНИХ ПАРКІВ ЧЕРКАЩИНИ

В.П. Шлапак, доктор сільськогосподарських наук, професор

О.Ю. Марно-Куца, аспірант*

Уманський національний університет садівництва

Дано комплексну оцінку сучасного стану та рівня збереженості історичних палацово-паркових об'єктів. Запропоновано використовувати характеристики основних елементів паркового простору, їх стан та значення в об'ємно-просторовій композиції, перспективи відновлення та адаптації парку на сучасному етапі.

Проведено аналіз дендрофлори історичної частини старовинних парків-маєтків Черкащини. Встановлено типи життєвих форм та з'ясовано екологічні елементи парків та скверів у місті Умань.

***Ключові слова:** критерії комплексної оцінки, історичні парки, рівень збереженості, флора, життєві форми, елементи.*

Найголовнішим питанням у використанні існуючих садово-паркових об'єктів, незалежно від часу створення та функціонального призначення, є оцінка їх сучасного стану, загальної декоративності паркових насаджень та території в цілому. Для проведення оцінки паркових ландшафтів, які поєднують в собі архітектурні компоненти, рельєф та насадження, необхідно виявити на об'єктах надійні критерії, за допомогою яких можна визначити естетичну оцінку парковим композиціям та встановити перспективи використання садово-паркового об'єкта в сучасних умовах [8].

Мета дослідження – розглянути критерії комплексної оцінки стану та ступеня збереженості історичних парків на території Черкаської області для використання на сучасному етапі.

---

*Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор В.П. Шлапак

Матеріали і методика дослідження. Об'єктом досліджень є зелені насадження та старовинні парки-маєтки на території стародавніх міст Черкащини.

У роботах та методичних вказівках [2, 6, 7, 8, 9] висвітлюються проблеми оцінки декоративності насаджень та окремих рослин [10], їх стану, однак всі вони не дають можливість об'єднати в загальну систему, можливо лише охарактеризувати тільки окремі компоненти паркового ландшафту з різних точок зору. Оцінюючи стан деревних насаджень, А. В. Гурський [2] виходить з двох основних характеристик – життєвості або успішності культур та надійності насаджень. М. Г. Курдюк [5] розробив критерії оцінки декоративності садово-паркових об'єктів, куди увійшли не лише насадження, а й деякі інші компоненти садово-паркового ландшафту. До цієї оцінки входять десять основних компонентів садово-паркового ландшафту, що оцінюються за 5-бальною шкалою.

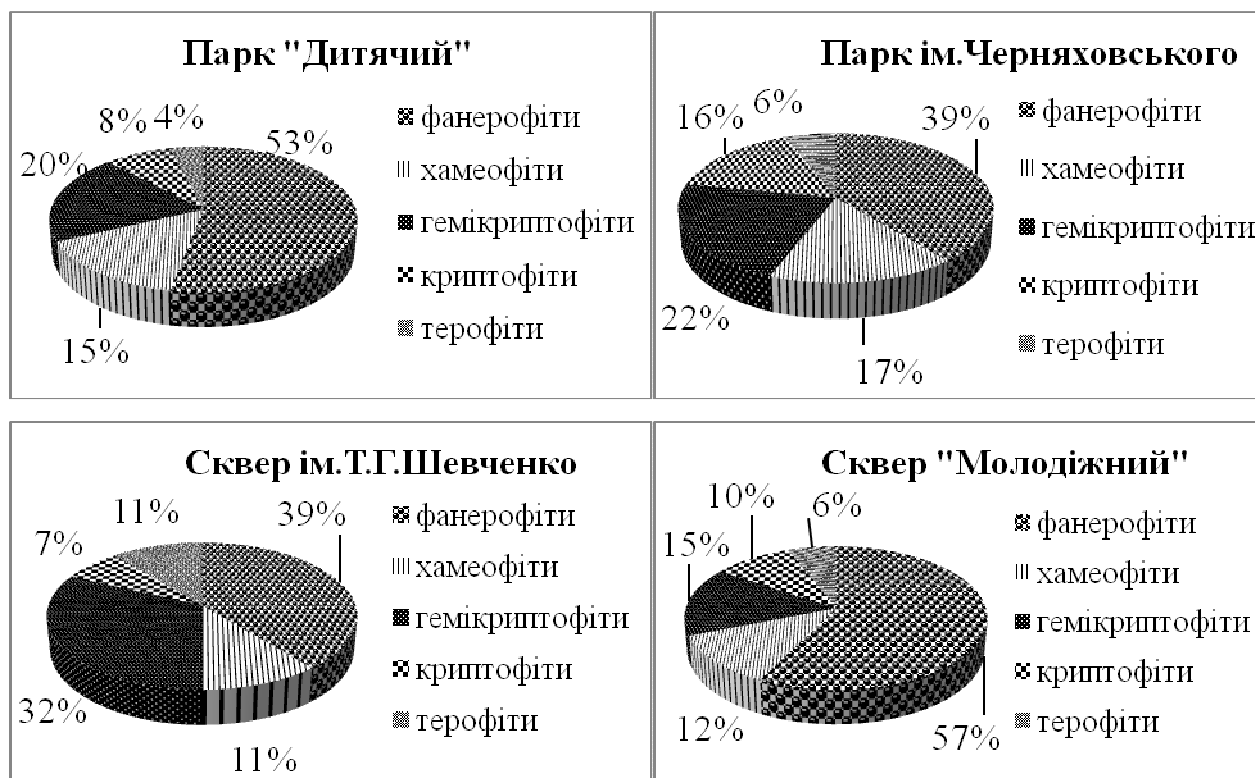
Для оцінки сучасного стану та рівня збереженості історичних парків використано критерії оцінки Г. М. Маргайлик та Л. А. Кирильчек [7], М. Г. Курдюка[5].

Обговорення результатів дослідження. Для збереження об'єктів, які мають історичну цінність та рідкісні види рослинного світу, велике значення має заповідання територій. Заповідні території, відіграючи своєрідну роль, дають змогу в процесі моніторингу виявляти зміни, які відбуваються у навколишньому середовищі внаслідок діяльності людини, а шляхом порівняння природних заповідних об'єктів з штучними ландшафтами та їх змінами – виробляти певні напрями стратегії перспективного природокористування та збереження заповідної території. В теперішній час парки старовинних міст Черкащини мають непривабливий вигляд в результаті неналежного догляду і потребують проведення негайної повної, а іноді часткової реконструкції шляхом інвентаризації на території.

У наш час все більш актуального значення набувають заходи з покращення стану навколишнього середовища, благоустрою, озеленення старовинних міст, що є головним завданням садово-паркового господарства.

Проводячи дослідження біоекологічної структури насаджень за характеристикою типів екологічних елементів, тривалістю життя, життєвою формою, типом гідро- та трофоморфом, розглянемо класифікацію життєвих форм за розташуванням на рослині бруньок відновлення. Використовуємо найбільш розповсюджену класифікацію розташування життєвих форм Раункієра [3], який поклав в основу класифікації розташування на рослині бруньок відновлення: фанерофіти, хамеофіти, гемікриптофіти, криптофіти, терофіти.

Тип життєвих форм парків та скверів у м. Умань наведено на рисунку 1.

Рис. 1. Тип життєвих форм парків та скверів у м. Умань

Аналізуючи дані рисунка 1, видно, що парк ім. Черняховського, парк «Дитячий», сквер ім. Т. Г. Шевченка та сквер «Молодіжний» належать до фанерофітів (39–57 %). Серед них – листяні і хвойні дерева та чагарники. Також

на ділянках зустрічається незначна кількість хамеофітів (17–11 %) та гемікриптофітів (15–32 %), в незначній кількості спостерігаються криптофіти (7–16 %) та терофіти (4–11 %).

Основний склад флори старовинних парків та скверів у місті Умань формують місцеві екологічні елементи, зокрема: культивованій, лісовий, лісочагарниковий, рудеральний, лучний та лісолучний (рис. 2).

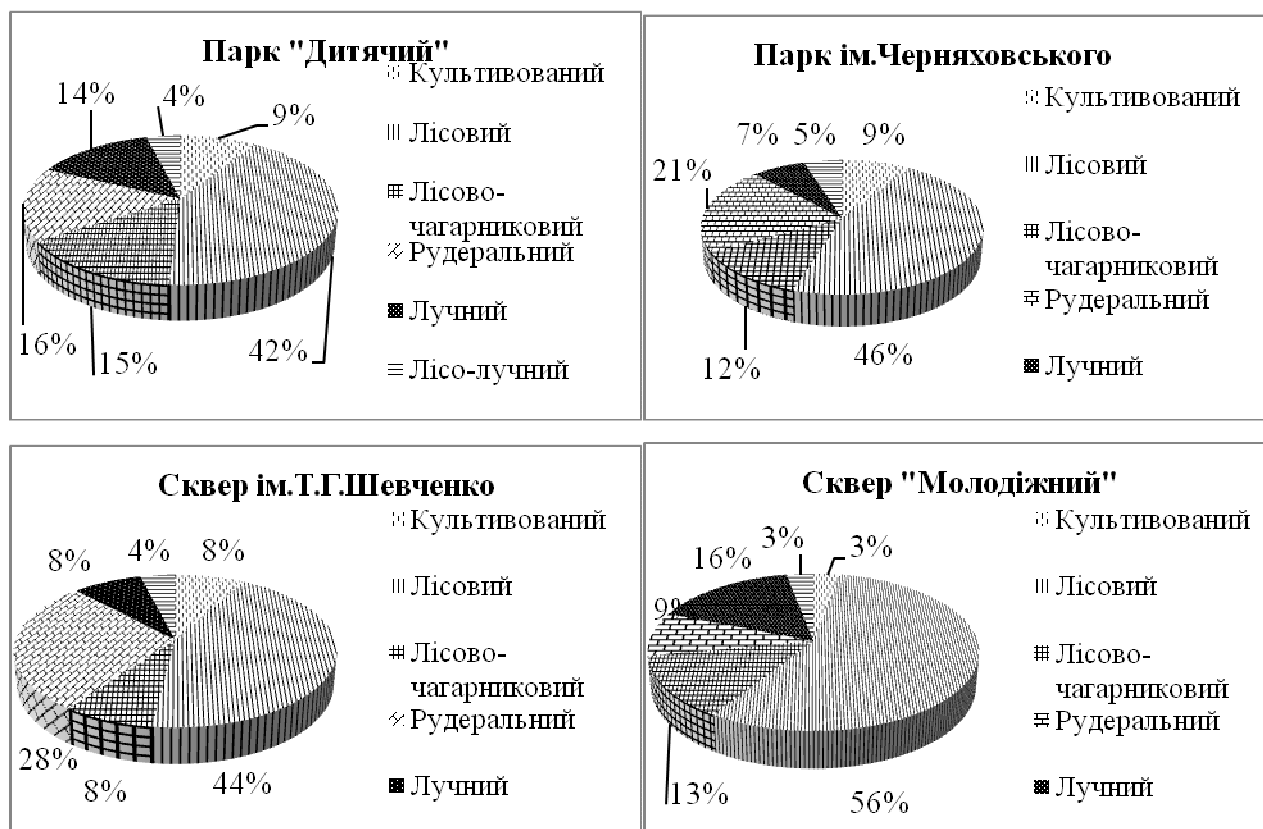

Рис. 2. Тип екологічних елементів парків і скверів у м. Умань

Визначено екологічні елементи на територіях парків ім. Черняхівського, та «Дитячий», скверів ім. Т. Г. Шевченка та «Молодіжний». Виявлено частку типів екологічних елементів парків та скверів, зокрема: лісові – 73,2%; лісочагарниковий – 8,5%; культурний – 6,1%; лучний – 6,1%; рудеральний – 3,7% та незначну частку лісолучного – 2,4%.

Нами запропоновано проводити оцінку сучасного стану та рівня збереженості за шестибальною шкалою за шістьма критеріями: наявність письмової інформації щодо історії створення та розвитку об'єкта; планувальна структура; композиція насаджень та особливості просторової організації;

видовий склад деревних насаджень; раритетні види та вікові дерева; водойми. Результатами оцінювання за критеріями наведені в таблиці.

Узагальнена оцінка сучасного стану та ступеня збереженості історичних парків

Категорії оцінки	Парки								
	Будищанський парк	Велико-Бурімський парк	Кам'янський парк	Козачанський парк	Корсунь-Шевченківський парк	Лесківський парк	Синицький парк	Смілянський парк	Тальнівський парк
	Бали								
Планувальна структура	3	2	2	1	3	2	1	1	1
Композиція насаджень та особливості просторової організації	2	1	1	1	3	0	1	1	1
Видовий склад деревних насаджень	2	1	2	2	4	2	2	1	2
Раритетні види та вікові дерева	4	3	2	2	5	4	2	3	2
Водойми	2	2	3	3	5	2	3	3	3
Загальний бал	13	9	10	9	20	10	9	9	9
НІР ₀₅	1,2								

Першим етапом дослідження парку є оцінка планувальної структури, тобто, порівняння на сучасному етапі з періодом закладання або розквіту об'єкту, яка необхідна для оцінки щодо його збереження та значення як парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. За нашими дослідженнями з'ясовано, що найбільшого балу з усіх парків не отримав ні один парк, тому що до нашого часу не збереглися усі композиційні центри. Але об'єкти нашого дослідження в 3 бали отримали Будищанський та Корсунь-Шевченківський парки.

Наступною оцінкою є композиція історичного парку, що визначає його об'ємно-просторову структуру та впливає на загальне сприйняття і є специфічною особливістю як садибно-палацових комплексів певного історичного періоду загалом, так і кожного парку. На нашу думку, доцільно користуватися рекомендаціями з проектування [1] та записанням М. Ф. Денисова [4]. За нашими дослідженнями, в 0 балів оцінюється

Лесківський парк, так як відсутня ярусність насаджень та наявність лише закритих або відкритих просторів. Наявність в центральній частині парку декоративних груп, солітерів та інших компонентів просторової організації об'єкту, характерних періоду розквіту. Саме така оцінка, у 3 бали, надана Корсунь-Шевченківському парку.

Одним з найголовніших компонентів історичних парків є наявність деревних рослин, які відповідають періоду його розквіту, або їх видові аналоги. Тому, нами було досліджено аналіз видового складу деревних рослин та їх взаємне розміщення відносно з періодом розквіту. Якнайкращою композицією рослинності та особливостями просторової організації виділяється Корсунь-Шевченківський парк. Він відповідає періоду розквіту об'єкту, тобто має чітко виражені компоненти насаджень. Насадження у Будищанському, Кам'янському, Козачанському, Лесківському, Синицькому та Тальнівському парках розміщені непорядковано, в окремих частинах єдиним масивом, ярусність насаджень слабо виражена, тому нами оцінено у 2 бали. Наявні закриті, відкриті, напіввідкриті та напівзакриті простори, але просторова організація не відповідає історичним даним і загальна оцінка для зазначених парків знаходиться на рівні 1 балу. Це надається Велико-Бурімському та Смілянському паркам.

До наступного критерію слід віднести присутність на території екзотичних, раритетних видів та багатовікових дерев, які мають історичну та наукову цінність, навіть якщо мають значні пошкодження та потребують консервації. Оцінку стану рослин пропонуємо проводити за загальноприйнятою методикою М. Г. Курдюка [5], декоративність за методикою О. Г. Хороших та О. В. Хороших [10].

Дендроекзоти, які знаходяться у відмінному стані, зростають лише на території Корсунь-Шевченківського парку. До найбільш цінних дерев Корсунь-Шевченківського парку слід виділити *Ginkgo biloba* L., *Picea pungens* 'Glauca', *Pinus strobus* L., які висаджені на початку ХХ ст. і на цей час плодоносять і мають декоративний вигляд. Зростають окремі вікові екземпляри представлені

здебільшого аборигенними видами *Quercus robur* L., *Pinus sylvestris* L., *Fraxinus excelsior* L. та трапляються поодинокі екземпляри інтродукованих *Pinus pallasiana* D. Don. у Синицькому, Тальнівському, Козачанському та інших парках, що є передумовою надання за критерієм їм 2 бали, де існують наявні достовірні відомості щодо розміщення екзотичних та раритетних видів дерев на території об'єкту, а також зростають екземпляри, які знаходяться у задовільному стані.

На території Черкаської області майже всі історичні парки мають природні або штучно створені водойми, які були і залишаються важливими особливостями композицій паркового простору. Найвищим балом за критерієм можна оцінити Корсунь-Шевченківський парк, дещо нижчим балом оцінено парк Кам'янський, Козачанський, Синицький, Смілянський та Тальнівський.

У цілому, аналізуючи таблицю 1, слід вказати, що за сумою балів (33) в найкращому стані є Корсунь-Шевченківський парк. Заслуговують на увагу Будищанський (23 бали) і Леськівський (21 бал) парки, як найбільш збережені.

Висновки

Встановлено, що в парках ім. Черняховського та «Дитячий», скверах ім. Т. Г. Шевченка та «Молодіжний» насадження належать до фанерофітів фанерофітів (39–57 %), хамеофітів (17–11 %) та гемікриптофітів (15–32 %), в незначній кількості спостерігаються криптофіти (7–16 %) та терофіти (4–11 %).

1. Встановлено, що за екологічними елементами дослідні об'єкти можна віднести до лісових – 73,2%; лісо-чагарникових – 8,5%; культурних – 6,1%; лучних – 6,1%; рудеральних – 3,7%, лісо-лучних – 2,4%.

2. Охарактеризували історичні парки Черкащини за такими критеріями: наявність письмової інформації щодо історії створення та розвитку об'єкту; планувальна структура; композиція рослинності та особливості просторової організації; видовий склад деревних насаджень; раритетні види та вікові дерева; водойми. Найкращими показниками за бальною шкалою оцінено Корсунь-Шевченківський парк, де сумарна кількість балів складає 23 бали.

Список літератури

1. Восстановление старинных ландшафтных парков. Методические рекомендации по проектированию / [авт. тексту Ю. А. Бондарь]. – К. : НИИГрадостроительства, 1974. – 85 с.
2. Гурский А. В. Методы оценки состояний древесных насаждений и прогноз их роста и долговечности / А. В. Гурский // Бюллетень Главного ботанического сада. – М: 1955. – №21. – С. 16–24.
3. Григора І. М. Основи фітоценології / І. М. Григора, В. А. Соломаха. – К.: Фітосоціоцентр, 2000. – 240 с.
4. Денисов М. Ф. Ландшафтное проектирование при восстановлении парков. Учебное пособие / М. Ф. Денисов. – М. : МАРХИБ, 1986. – 105 с.
5. Курдюк М. Г. К вопросу оценки декоративности парковых насаждений / М. Г. Курдюк // Сохранение и восстановление старинных парков: сб. научн. трудов. – К., 1982. – С. 65–68.
6. Кучерявий В. П. Зеленая зона города / В. П. Кучерявий – К. : Наук. думка, 1981. – 248 с.
7. Маргайлик Г. И. К методике оценки декоративности древесных насаждений / Г. И. Маргайлик, Л. А. Кирильчик // Бюллетень Главного ботанического сада. – М: 1979. – №114. – С. 58–60.
8. Пряхин В. Д. Новое в методике ландшафтной таксации лесов / В. Д. Пряхин // Озеленение городов: науч. тр. Акад. комун. хоз-ва им. К. Д. Памфилова. – 1970. – №71. – С. 25–30.
9. Рубцов Л. И. Деревья и кустарники в ландшафтной архитектуре / Л. И. Рубцов. – К. : Наук. думка, 1977. – 272 с.
10. Хороших О. Г. Шкала комплексної оцінки декоративних ознак деревних рослин. / О. Г. Хороших, та О. В. Хороших // Наук. вісник. Дослідження, охорона та збагачення біорізноманіття: зб. наук.-техн. пр. – Львів : УкрДЛТУ, 1999. – Вип. 9.9. – 300 с.

Дано комплексную оценку современного состояния и уровня сохранности исторических дворцово-парковых объектов. Предложено использовать характеристики основных элементов паркового пространства, их состояние и значение в объемно-пространственной композиции, перспективы восстановления и адаптации парка на современном этапе.

Проведен анализ дендрофлоры исторической части старинных парков-усадоб Черкащины. Установлено типы жизненных форм и выяснено экологические элементы парков и скверов в городе Умань.

Ключевые слова: *критерии комплексной оценки, исторические парки, уровень сохранности, флора, жизненные формы, элементы.*

Ever comprehensive assessment of the current state and preservation of historical palace and park facilities. Proposed to use the characteristics of the main elements of park space, their condition and value in the three-dimensional arrangement, the prospects for recovery and adaptation park today.

The analysis of the historical old dendroflora parks, estates Cherkasy region. Set the types of life forms and to clarify the ecological elements of parks and gardens in the city of Uman.

Keywords: *comprehensive assessment criteria, historical parks, the level of safety, flora, life forms, elements.*